

УДК 3.071:371.5 П.Галаган

М.К. Смольницька

**ВИПУСКНИКИ КОЛЕГІЇ ПАВЛА ГАЛАГАНА: ВНЕСОК У РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ І СВІТОВОЇ НАУКИ**

*У статті з'ясовується науковий потенціал випускників Колегії Павла Галагана (навчального закладу, що діяв в Києві протягом 1871–1920 рр.). Узагальнюється список відомих науковців, які в свій час здобували освіту в Колегії. З'ясовується внесок колишніх колегіатів у розвиток вітчизняної і світової науки; їх роль у створенні і діяльності установ Академії наук Української РСР.*

*Ключові слова:* Колегія Павла Галагана, наука, АН УРСР, наукові інститути, науковці, випускники.

Колегія Павла Галагана – середній навчальний заклад закритого типу для хлопчиків, який функціонував у Києві протягом 1871-1920 рр. Результати діяльності випускників цієї школи, в першу чергу, і є свідченням її високого рівня порівняно з іншими навчальними закладами. «Школа-академіків» – ось інша назва, яку отримала Колегія завдяки досягненням її колишніх вихованців.

Діяльність Колегії Павла Галагана неодноразово привертала до себе увагу науковців. Після публікації в 1971 р. П.Павловського, перші спроби більш детально висвітлити історію Колегії Павла Галагана були зроблені тільки в кінці 1980-х – протягом 1990-х рр. у статтях С.Білокія, М.Петровського, В.Галайби, В.Тригубенка та ін. Окремі аспекти діяльності Колегії з'ясовувалися також автором цієї публікації. Водночас, поза рамками цих досліджень залишалися питання, пов'язані із з'ясуванням ролі колишніх випускників Колегії у науковому житті суспільства [1-7].

Даною публікацією автор ставить мету виявити коло колишніх колегіатів, які присвятили себе науковій діяльності, висвітлити їх внесок в організацію і становлення Української Академії Наук.

Ще за часів перебування України в складі Російської імперії вихованці Колегії (їх нараховувалось близько 600 осіб) зарекомендували себе як висококласні фахівці, які відзначилися своєю працею на ниві культурно-освітнього розвитку країни загалом і сприяли розвитку різних наук. Так, у сфері природничих наук працювали: ботаніки В. Липський, В. Ісаченко, фізики Г. Левитський, О. Яніцький, хімік А. Ракочі. Відомими юристами стали М. Чубинський, Й. Покровський, О. Малиновський, М. Максимейко, В. Грабар. Розвитку філології і літературознавства як України, так і зарубіжних країн (і західних, і східних) присвятили себе – А. Кримський, Г. Житецький, Н. Котляревський, В. Каллаш, А. Степович. Проблеми історії досліджували – Д. Петрушевський (середньовіччя), Є. Матросов (міжнародні відносини Російської імперії з іншими країнами), Д. Жевахов (історію церкви), П. Єременко (питання археології). Я. Колубовський займався бібліографією та історією української і російської філософії. Винятково важливу роль відіграли колишні колегіати у становленні медицини. Серед колегіатів-медиків також було багато науковців: Я. Горшков, П. Нечай, О. Красковський, М. Страдомський. І. Сабанєєв, О. Шимановський та ін.

З початком створення Української Академії наук (1918 р., ВУАН – з 1921 р., АН УРСР – з 1936 р.) почався новий етап у науковій діяльності колишніх вихованців Колегії, які ввійшли до складу УАН як постійні чи позаштатні співробітники: А. Кримський, В. Липський, Г. Житецький, М. Марковський, І. Балінський, В. Ганцов, Я. Колубовський, Б. Раєвський, О. Яніцький, В. Шарко, Л. Окіншевич, М. Максимейко, О. Малиновський, В. Грабар, М. Калинович, М. Драй-Хмара, П. Филипович, К. Волков, А. Степович.

На перший погляд, їх кількість була не такою й великою, як можна було сподіватися. Однією з причин цього стала відсутність багатьох колишніх колегіатів серед живих в результаті природної смертності, втрат в роки Першої світової та визвольних змагань 1917-1920 рр. Крім того, кілька з них продовжували свою наукову діяльність в РРФСР (Д. Курський, Б. Ларін, Д. Петрушевський, В. Грабар, Б. Кржевський), або ж покинули Україну з огляду на свої політичні переконання (М. Чубинський, І. Кабачків). Згодом чисельність емігрантів з випускників Колегії поповнилася навіть кількома співробітниками УАН (Б. Раєвський, О. Яніцький, Л. Окіншевич).

Участь колишніх колегіатів у творенні в Україні академічної установи почалася з періоду безпосереднього становлення УАН, адже до її первісного складу (12 дійсних членів) входив А. Кримський, один з перших академіків і неодмінний секретар.

В академії колишні колегіати були присутні в усіх трьох відділах (історично-філологічному, фізично-математичному, соціальних наук). Кожен з них у різні роки складався з неоднакової кількості установ, кафедр, комісій, секцій, які створювалися з метою розширення напрямків діяльності кожного відділу. В роботі академії колишні колегіати проявляли себе як в науково-організаційній, так і в науково-дослідницькій діяльності (причому гуманітарії найбільше увагу приділяли проблемам українознавства).

Неодмінний секретар протягом 1918-1928 рр. А. Кримський одночасно очолював Історично-філологічний відділ, Кабінет арабо-іранської філології, Комісію словника живої мови, Комісію історії української мови, Діалектологічну і Правописну комісії, з 1921 р. керував Інститутом української наукової мови. Він брав участь у налагодженні системи охорони пам'яток мистецтва і старовини, впорядкуванні архівної справи на Україні, створенні ВБУ; крім того, в результаті його зусиль був створений Київський філіал Всесоюзної наукової асоціації сходознавства та його відділення у ряді інших міст України. До кола наукових інтересів А. Кримського в цей період, як і раніше, входили проблеми сходознавства, фольклористики й етнографії, а також краєзнавчі дослідження Звенигородщини.

Академік УАН з 1919 р. В. Липський був віце-президентом (1921-1922 рр.) і президентом ВУАН (1922-1928 рр.), членом-кореспондентом ВУАН (1928 р.). В 1928 р. він очолив Одеський ботанічний сад. В цей час ботанік розробив науково обґрунтовані рекомендації по створенні природного заповідника в Асканії Новій, вивчав водорості в шельфі Чорного моря і дав рекомендації по добуванню з них йоду. В результаті, 1931 р. біля Одеси побудували перший в Україні йодний завод; за вирішення цієї важливої народногосподарської проблеми учений був удостоєний ордена Трудового Червоного прапора [8, с. 5-6]. В. Липський здійснив численні експедиції до Середньої Азії, на Кавказ, в Молдавію, де зібрав унікальні гербарії, описав 4 нові роди і близько 220 нових видів рослин. Йому належить ряд праць з історії вітчизняної ботаніки, гербарної справи, про роботу ботанічного саду ВУАН тощо.

Одним з авторів концепції створення Всенародної бібліотеки України та відділу рукописів в її складі як національного рукописного сховища був літературознавець Г. Житецький. У ВБУ він спершу працював як член тимчасового комітету заснування бібліотеки, потім був редактором «Книжного Вестника» (тримісячний часопис бібліотекознавства й просвіти), і «Хроніки» (з 1920 р.) [9, с. 33, 57]. В 1922 р. Г. Житецький став завідуючим відділу рукописів ВБУ, водночас працював нештатним постійним співробітником Комісії для дослідів над громадськими течіями на Україні (1922 р.). Протягом 1924-1928 рр., у зв'язку зі створенням Центрархіву, брав активну участь у роботі комісії щодо розподілу рукописного та архівного матеріалу між архівами, музеями і бібліотеками. Його пропозиції «відіграли вирішальне значення і [...] заклали фундамент сучасного стану профілю комплектування архівів, музеїв, бібліотек» [10, с. 142]. Паралельно Г. Житецький продовжував літературознавчу і бібліологічну роботу, результати якої друкувалися у виданнях «Україна», «Бібліологічний журнал» та ін.

На посаду бібліотекаря ВБУ в 1921 р. з Одеси був запрошений голова Ради старих революціонерів при Комісії по вивченню революційних архівів П. Тучапський, один з найталановитіших вихованців Колегії: «мав задатки вченого історика, але ним не став, тому що [під час навчання – авт.] захопився політичною боротьбою» [11, с. 5]. В останні роки життя він досліджував український рух Наддніпрянщини і Галичини, брав участь у зібраннях, присвячених історії революційного руху [11, с. 11].

Старшим бібліотекарем ВБУ в 1919 р. був літературознавець М. Марковський. Одночасно працював в Постійній комісії для видавання пам'яток новітнього письменства. З 1928 р. – дійсний член науково-дослідної кафедри історії України. Бібліографія праць М. Марковського за період 1924 – 1930 рр. зібрана у дослідженні О. Юркової [12, с. 383].

Бібліограф, професор Я. Колубовський у 1919 р. був членом Постійної комісії для складання біографічного словника діячів української землі.

1919 р. до Комісії для складання живого словника української мови запросили філолога В.Ганцова, який в 1920-1929 рр. був її незмінним керівником (протягом 1924 – 1932 рр. працював співредактором академічного словника української мови). Одночасно, з 1922 р. він був науковим співробітником, а з 1924 р. – дійсним членом та керівником секції української

.....  
мови Науково-дослідної кафедри мовознавства Київського університету [13, с. 432]; паралельно також брав участь у роботі Харківської правописної комісії, зокрема, підготував розділ про правопис незмінних слів до проекту українського правопису (1926 р.) [14, с. 11]. До сфери наукових зацікавлень ученого входили проблеми нормалізації української літературної мови, історії білоруської мови, історії української діалектології. За свідченням російського мовознавця В. Виноградова, праці В. Ганцова «були для свого часу видатними дослідженнями в галузі історії та діалектології української мови і не втратили свого наукового значення сьогодні» [15, с. 237].

З 1924 р. почалася наукова діяльність у ВУАН М. Калиновича, дійсного члена АН УРСР (1939 р.). Спочатку він був дійсним членом Науково-дослідної кафедри мовознавства, з 1929 р. – штатним співробітником, з 1930 р. – завідуючим відділом загального мовознавства Інституту мовознавства ВУАН, з 1939 р. – головою Відділу суспільних наук АН УРСР (до 1943 р.) та директором Інституту мовознавства АН УРСР (до 1944 р.). М. Калинович був добре відомий як мовознавець, лексикограф, літературознавець, педагог, перекладач. Він є автором численних публікацій з названих галузей знань, укладачем і редактором російсько-українських словників. В 1925 р. його монографія «Шляхи новітньої французької поезії» (1924 р.) відзначена премією Комітету сприяння ученим. Повний список робіт М. Калиновича вміщений у монографічному дослідженні про його життя і творчість М. Жлуктенка [16, 74 с.]

М. Драй-Хмара, поет, філолог (фахівець зы слов'янської філології, зокрема української), до роботи академії приєднався 1924 р. У різні роки він був членом історико-літературного товариства, співробітником Комісії для складання словника живої української мови, позаштатним науковим співробітником у Науково-дослідному інституті мовознавства ВУАН, в 1930 р. А. Кримський запропонував його кандидатуру до літературної комісії ВУАН. М. Драй-Хмара займався українською класичною літературою, сучасними письменниками, мовознавством, рецензуванням книг, допомагав редагувати «Збірник Комісії для дослідження історії української мови» [17, с. 154].

П. Филипович, поет, літературознавець, перекладач, в УАН працював з 1919 р. в Комісії для видавництва пам'яток новітнього мистецтва; з 1921 р. – в Комісії для складання енциклопедичного словника (був ученим секретарем відділу філології та літератури); з 1922 р. – в Етнографічно-фольклорній комісії; крім того, був членом історично-літературного товариства, бібліологічного товариства, співробітником Комісії заходо- та американознавства Київської філії Інституту ім. Шевченка [18, с. 103, 129]. Як історик літератури, учений розробляв теми з шевченкознавства. Бібліографія друкованих праць П. Филиповича зібрана і опублікована його братом Олександром [19, с. 7-13].

Багато уваги науковим дослідженням приділяв славіст А. Степович, член-співробітник музичної секції мистецького відділу Інституту української мови (1926 р.). Численні результати своїх досліджень він друкував в УРСР (переважно у виданнях ВУАН: «Записки історично-філологічного відділу», «Україна», «Бібліологічні вісті», «Первісне громадянство»), СРСР, а також за кордоном. У тематиці його публікацій у цей час поряд з дослідженням історії літератури слов'янських країн вагоме місце займала україністика, з'явилися статті мемуарного характеру, зокрема ряд публікацій про фундатора Колегії Григорія Павловича Галагана.

Кілька випускників Колегії в 1919 р. працювали у фізично-математичному відділі УАН: у складі Постійної комісії для виучування природних багатств України – К. Волков (у хімічно-технічній секції) та Б. Раєвський (у секції прикладної фізики); у складі природничої секції Правописно-термінологічної комісії – О. Яніцький. Математик В. Шарко був співробітником Інституту української наукової мови при ВУАН (математична термінологія) [20, с. 370].

У відділі суспільних наук протягом 1919-1927 рр. науковим співробітником Комісії для вивчення історії західноруського права, яка займалася «цілком по суті новою роботою творення самостійної і витримано-систематичної науки історії [...] українського права» [21, с. XI–XXX], – працював І. Балінський – історик права, старший бібліотекар Всенародної бібліотеки України (1919 р.), старший науковий співробітник (з 1921 р.), член історично-літературного товариства (1923 р.). В коло його наукових досліджень входили проблеми історії феодалізму в Польщі, Литві та Україні. В другому випуску збірника «Праці Комісії для виучування історії західноруського та українського права» була надрукована перша частина його роботи, в якій він зробив огляд наукової літератури щодо польського феодалізму [22, с. 209].

З соціально-економічним відділом цієї комісії співробітничав і М. Максимейко – історик права, член-кореспондент ВУАН (1926 р.). Він продовжував досліджувати українське

.....  
право княжої і литовської доби. Протягом 1926-1934 рр. учений очолював секцію історії українського права, відкрити при Харківській науково-дослідній кафедрі АН УРСР, яку згодом було реорганізовано в Інститут української культури; у 1940-1941 рр. працював старшим науковим співробітником Інституту історії АН УРСР.

Вивченням історії західноруського права займався також Л. Окіншевич, протягом 1921-1933 рр. науковий співробітник ВУАН, в 1922-1929 рр. – секретар Комісії для вивчення історії західноруського права. Паралельно 1925-1929 рр. він навчався в аспірантурі Науково-дослідної кафедри історії України ВУАН, після закінчення якої став науковим співробітником кафедри академіка Д. Багалія у Харкові. У 1929 р. зайняв посаду завідувача видавництвом ВУАН [23, с. 114-115]. Л. Окіншевич досліджував правові норми України XVII-XVIII ст., за роки роботи в Комісії для вивчення історії західноруського права опублікував 30 наукових праць.

При кафедрі звичаєвого права відділу соціальних наук працював О. Малиновський (з 1925 р. академік ВУАН), якого ще у 1918-1920 рр. двічі розглядали як одного з найдостойніших кандидатів для обрання дійсним членом УАН. Проте цьому перешкодив арешт і засудження вченого в 1920 р. за «антибільшовицькі публікації, приналежність до кадетської партії, перебування на відповідальних посадах білогвардійського уряду». В 1925 р., повернувшись в Україну, О. Малиновський відразу активно включився в роботу академії. В різний час він очолював Комісію для виучування звичаєвого права, секцію кримінального права у Комісії для виучування радянського права, Правниче товариство, співробітничав з Комісією для вивчення історії західноруського права, Археографічною комісією, іншими академічними установами [24, с. 88-89].

У другій половині 20-х рр. ВУАН стала об'єктом жорстокого переслідування з боку партійного керівництва як «осередок української буржуазної культури і політики», оскільки її співробітники за кілька років діяльності підготували численні дослідження з різних галузей знань, якими не тільки засвідчили високий рівень професійності українських науковців, а й довели відмінність української нації від російської.

В умовах тотального наступу проти української науки небажаною для влади виявилася також діяльність багатьох колишніх вихованців Колегії. У серпні 1929 р. був заарештований по звинуваченню у належності до сфальсифікованої ДПУ «Спілки визволення України» (далі – СВУ) – В. Ганцов. Звільнений в грудні 1946 р. через три роки він знову опинився за ґратами. Повернувся в Україну лише восени 1956 р. В 1958 р. з нього було знято усі звинувачення, крім вироку в справі «СВУ». Повністю реабілітований тільки в серпні 1989 р. [25, с. 238].

По справі «СВУ», з колишніх колегіатів, проходив також В. Шарко. Після процесу був усунутий від діяльності в ВУАН О. Малиновський; офіційно поновлений у списках АН України 1992 р., реабілітований юридично (у справі 1920 р.) в січні 1993 р.

Влітку 1930 р. в опалі опинився також А. Кримський: його не позбавили звання академіка, але звільнили з усіх посад. Наприкінці 1930-х рр. становище вченого дещо покращилося, проте в липні 1941 р. його заарештували і звинуватили в тому, що він «був ідеологом українських націоналістів і одним з керівників антирадянського націоналістичного підпілля, вів антирадянську діяльність» [26, с. 120]. Реабілітований посмертно у травні 1957 р.

У березні 1933 р. вперше заарештували М. Драй-Хмару, проте звільнили через три місяці за відсутності доказів. У вересні 1935 р. він був заарештований вдруге за «націоналістичну контрреволюційну діяльність», репресований і засуджений до п'яти років таборів. В 1938 р. його повторно засудили на 10 років. Помер на Колимі в 1939 р. Реабілітований посмертно восени 1989 р.

1935 р. було заарештовано і заслано на Соловки П. Филиповича, де він і загинув за невідомих обставин. Реабілітований після XX з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. В 1933 р. поступово з усіх посад в ВУАН був звільнений Л. Окіншевич. Щоб уникнути долі більшості інтелігенції, в 1934 р. він переїхав до Казахстану. Під час Другої світової війни перебував у Києві і згодом виїхав до Німеччини, а звідти до США. На еміграції учений не припинив творчої діяльності: в різні роки був професором Українського Вільного університету і дійсним членом Українського історично-філологічного товариства (Прага); дійсним членом НТШ (Мюнхен); дійсним членом Української Вільної Академії Наук і УНТ (США), з 1975 р. і до смерті очолював відновлену на еміграції Правничу комісію при історично-філологічній секції НТШ [23, с. 95].

Репресії особисто не торкнулися М. Калиновича, проте була вилучена з обігу і заборонена до останнього часу його праця «Концентри індійського світогляду» (1928 р.).

В ці роки вільно працювати, не боячись чергових репресій, могли лише ті науковці, які перебували за межами України, зокрема в Росії. Одним з них був Д. Курський, державний і політичний діяч, народний комісар юстиції (1918 – 1928 рр.), перший прокурор республіки, в 1928-1932 рр. – повноважний представник СРСР в Італії. Крім того, водночас був директором Інституту радянського права РРФСР, редактором кількох журналів, збірників, автором наукових робіт з теоретичних питань держави і права. Брав участь у підготовці першої конституції РРФСР і СРСР. Бібліографія основних друкованих праць Д. Курського вміщена в монографії М. Шифмана (1956 р.) [26, 44 с.].

Безпосередньо з практичною діяльністю були пов'язані наукові розробки В. Грабаря (академік ВУАН з 1926 р.): 1922-1923 рр. був експертом-консультантом радянської делегації на Лозанській конференції при обговоренні питання про режим чорноморських проток; працював у юридичному відділі Народного комісаріату зовнішньої торгівлі СРСР (до 1929 р.), зокрема брав участь у розробці проекту торговельної угоди з Німеччиною (1925 р.), у проектах ряду законодавчих актів (Консульського статуту 1926 р.) та ін. [27, с. 124]. Крім того, В. Грабар працював науковим співробітником Інституту права АН СРСР та Всесоюзного інституту юридичних наук.

Помітний слід у науці залишив Б. Ларін – славіст, індоевропеїст, заслужений діяч науки РРФСР, дійсний член АН Литовської РСР, член-кореспондент АН УРСР (1945 р.), доктор філологічних наук, професор і декан філологічного факультету Ленінградського університету. Вагоме місце в дослідженнях Б. Ларіна займають проблеми українського мовознавства, особливо в 1920 – 1930-ті рр. На українському матеріалі написана його стаття «Мовний побут міста», в якій він висловився за вільний розвиток української мови і запровадження її в усі сфери життя народу, заперечивши погляд на українську мову як на наріччя російської (такої думки дотримувались деякі російські мовознавці ще у 20-ті рр. ХХ ст.). В 40-х рр. він брав активну участь у більшості республіканських діалектологічних нарад в Україні, неодноразово виступав на них з доповідями [28, с. 45, 48].

Таким чином, аналіз наукової діяльності випускників Колегії показує, що колишні колегіати склали цілу плеяду видатних особистостей, кожен з яких залишив помітний слід у розвитку різних напрямів наукових знань. Досягнення колишніх колегіатів стали надбанням як для української, так і для світової науки, оскільки окремі з них, за відсутності умов для свого творчого зростання в Україні, змушені були працювати за межами Батьківщини – в Росії, Чехословаччині, Німеччині, США, Югославії.

Важливу була роль колишніх колегіатів у процесі становлення та розвитку Української Академії Наук. В її діяльності вони проявили себе як в науково-організаційній, так і в науково-дослідницькій роботі. Причому праця більшості з них в роботі академії концентрувалася на проблемах розвитку української мови, літератури, історії, правознавства.

У результаті проведеного дослідження виявлено ряд проблем, які залишилися поза увагою науковців. А саме: імена багатьох колишніх колегіатів, які здійснили помітний вклад у наукове і громадсько-культурне життя суспільства, залишаються маловідомими для сучасників. Здійснені в цьому напрямі біографічні дослідження, на нашу думку, можуть повноцінно стати предметом окремого наукового пошуку.

#### ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Павловський П.Ф. До 100-річчя Колегії Павла Галагана в Києві // УДЖ. – 1971. – № 10. – С. 129-131.
2. Білокін С. Колегія Павла Галагана // Київ. – 1988. – № 8. – С. 144-149.
3. Галайба В. Перше місце тут відводилося вихованню (до 125-річчя Колегії П. Галагана) // Вечірній Київ. – 1996. – № 213-214.
4. Петровський М. Учень колегії Павла Галагана // Вітчизна. – 1990. – № 5. – С. 171-178.
5. Тригубенко В.В. Колегія Галагана [Київ, кін. ХІХ ст. з історії освіти] // Освіта. – 1991. – 9 квітня.
6. Смольницька М. Колегія Павла Галагана: маловідомі сторінки історії // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 14-27.
7. Смольницька М. Колегія Павла Галагана в українському національному русі ХІХ – поч. ХХ ст. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 21-31. Смольницька М. Просвітницька діяльність колегії Павла Галагана в кінці ХІХ – на початку ХХ століття // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. Вип. 6. – К., 2003. – С. 303-318.

8. Власова Ю.В. В.І. Липський – науковець світового рівня // Історичний досвід і сучасність. Матеріали ІV наукової конференції, присвяченої 80-річчю НАН України. – Вип. 4. – Одеса. – С. 5-6.
9. Биковський Л. Книгарні – бібліотеки – академія. Спомини (1918 – 1921). – Мюнхен: Вид-во «Дніпрова хвиля», 1971. – 152 с.
10. Дубровіна Л. Житецький Гнат Павлович // Українські архівісти: Бібліографічний довідник. / Упор.: О. М. Коваль, І. Б. Матяш, В. С. Шандра: У 3-х вип. – Випуск перший (XIX ст. – 1930-ті рр.). – К., 1999. – С. 140-143.
11. Дембо В. Павел Лукич Тучапский. Краткий биографический очерк // Тучапский П.Л. Из пережитого: 90-годы. – Одесса: Государственное издательство Украины, 1923. – 71 с.
12. Юркова О. Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924 – 1930 рр.). – К., 1999. – 433 с.
13. Суровцова Н. Спогади. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1996. – 432 с.
14. Шерех Ю. Всеволод Ганцов // Шерех Ю. Всеволод Ганцов. Олена Курило. – Вінніпег: Накладом Українського народного дому в Торонто, 1954. – С. 9-36.
15. Коваленко О. Б. Ганцов Всеволод. Український мовознавець, активний учасник краєзнавчого руху 20-х років. // Репресоване краєзнавство (20-ті – 30-ті роки). – К.: Рідний край; Хмельницький: Хмельн. ред.-вид. відділ, 1991. – С. 237-238.
16. Жлуктенко М. Ю. Михайло Якович Калинович. – К.: Наукова думка, 1991. – 74 с.
17. Драй-Хмара-Ашер О. Переглядаючи батьків архів // Безсмертні: збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмару. – Мюнхен, 1963. – С. 149-163.
18. Филипович О. Життєвий і творчий шлях Павла Филиповича // Безсмертні: збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмару. – Мюнхен, 1963. – С. 103-129; передрук з: Сучасність. – 1961. – № 10. – 46-71.
19. Филипович О. Павло Филипович. Біографічний нарис // Поезії П. Филиповича. – Мюнхен, 1957. – С. 7-13.
20. Історія Академії Наук України 1918–1923: документи і матеріали. – К.: Наукова думка, 1993. – 376 с.
21. Окіншевич Л. Десять років праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права (1919 – 1929). Всеукраїнська академія наук // Збірник соціально-економічного відділу. 4.18. Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права. – Вип. 6. – К., 1929. – С. XI – XXX.
22. Карачківський М. І. Балінський [Некролог] // Україна. – 1927. – № 4. – С. 209.
23. Падох Я. Лев Окиншевич – видатний історик державного права України-гетьманщини XVII – XVIII ст. (1898-1980) // Український Історик. – 1981. – № 1-4 (69-72). – 105-117.
24. Усенко І., Циганкова Е. Академік О.О. Малиновський // Правова держава. Міжвід. зб. наук. пр. – К., 1992. – Вип. 2-3. – С. 74-90.
25. Денисенко Г.Г. Неодмінний секретар ВУАН (А. Ю. Кримський) // Репресоване краєзнавство (20-ті – 30-ті роки). – К.: Рідний край; Хмельницький: Хмельн. ред. відділ, 1991. – С. 118 – 121.
26. Шифман М. Дмитрий Иванович Курский. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1956. – 44 с.
27. Богуславский М. М., Уусталь А. Т. Выдающийся ученый международник В. Э. Грабарь // Советское государство и право. – № 11. – 1985. – С. 120-127.
28. Тимошенко П. Д. Борис Александрович Ларін // Мовознавство. – 1968. – № 4. – липень–серпень. – С. 45-48.

***Смольницькая М.К. ВЫПУСКНИКИ КОЛЛЕГИИ ПАВЛА ГАЛАГАНА: ВКЛАД В РАЗВИТИЕ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ НАУКИ.***

*В статье исследуется научный потенциал выпускников Коллегии Павла Галагана (учебного заведения, которое функционировало в Киеве в 1871 – 1920 гг.). Обобщается список знаменитых научных работников, которые в свое время обучались в Коллегии. Выясняется вклад бывших коллегатов в развитие отечественной и зарубежной науки; анализируется их роль в создании и становлении научных учреждений Академии наук Украинской ССР.*

*Ключевые слова: Коллегия Павла Галагана, наука, АН УССР, научные институты, научные работники, выпускники.*

***Smolnitska M.K. GRADUATES OF PAVLO GALAGAN COLLEGE: THEIR CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC AND FOREIGN SCIENCE.***

*The article deals with scientific potential of the graduates of Pavlo Galagan College (educational institution operating in Kyiv during 1871–1920)/ The list of the famous scholars that obtained their knowledge in the College is summarized/ The contribution of the former collegiates into the development of domestic and foreign science is cleared up; their role in establishment and operation of the institutions of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR is analyzed.*

.....  
*Key words: Pavlo Galagan College, science, Academy of Sciences of the USSR, educational institution, graduates.*

УДК 347.471.6:316.663

*З.І.Зайцева*

**АКАДЕМІЗАЦІЯ VERSUS ПОЛІТИЗАЦІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА  
ІМ. ШЕВЧЕНКА: ВИБІР М. ГРУШЕВСЬКОГО**

*У статті розглядається діяльність М.Грушевського у Науковому товаристві імені Шевченка у Львові. Особлива увага приділена проблемі нейтралізації спроб переорієнтувати товариство на позанаукові сфери діяльності.*

*Ключові слова: наука, наукове товариство, видавнича діяльність.*

Перші кроки по перетворенню Товариства ім. Шевченка з літературного на наукове з елементами академізму пов'язані зі зміною назви товариства та його статуту, що припадають на початок 1890-х рр. Однак тодішня соціокультурна ситуація у Галичині проблематизувала ймовірність академічного вектору розвитку інституції. Для його забезпечення українство мало обмаль наукових сил. Зі 137 членів НТШ 33 були викладачами гімназій, 11 – літераторами, 10 – лікарями, 30 – працівниками юридично-урядничої сфери, 23 – священиками і лише 9 – професорами і доцентами університетів [1, с. 189]. Майбутнє НТШ залежало від його керівництва і подальшої перебудови з огляду на намічену перспективу.

В історичній літературі склалася думка, що НТШ втрималося як наукова установа завдяки тривалому головуванню в ньому М.С.Грушевського. Вона є цілком коректною як з огляду на конкретно-історичний перебіг подій, так й у контексті організаційно-інституційних процесів взагалі, жоден з яких не обходяться без персональної компоненти.

Тема «М.Грушевський і НТШ» розробляється давно. Сьогодні вона є складовою частиною грушевськознавства – наукової галузі міждисциплінарного характеру, започаткованої працями Л.Винара у середині 1960-х рр. [2]. Новий період наукового грушевськознавства пов'язаний з початком відродження української національної історіографії в Україні та відновленням діяльності НТШ у Львові. Однак в Україні дослідники більшу увагу приділяють історіографічній спадщині великого ученого, тим часом як його науково-організаційна праця львівського періоду залишається на другому плані.

Метою даного дослідження є з'ясування, як і якою ціною вдалося М.Грушевському, період головування якого у НТШ тривав від лютого 1897 до середини 1913 р., закласти у товаристві противаги зовнішнім чинникам, які гальмували науково-видавничу діяльність, нейтралізувати спроби різних політичних об'єднань національної інтелігенції впливати на хід справ у НТШ. Без дослідження змісту сутнісно-вмотивованих акцій М.Грушевського по елімінації функцій, невластивих науковим асоціаціям, процес академізації товариства залишається не з'ясованим. Крім того, увага до даної сторони його діяльності допомагає зрозуміти спонтанну низку конфліктів у товаристві, причиною яких були далеко не міжособистісні стосунки, на яких найчастіше наголошує сучасна історіографія, а, передусім, різне трактування завдань НТШ.

Упродовж 17 років М.Грушевський переобирався головою НТШ. Деякі його особисті риси, фантастична працездатність, свідомий вибір сфери науки як життєвого покликання й навіть багаж російської бюрократичної культури, яким йому не раз відкрито докоряв М.Павлик, та «велетенський і радше нетиповий для розмірних українців науково-організаційний талант» [3, с. 8] – усе це вдало поєднувалося в особі М.Грушевського, що не в останню чергу стало запорукою успіхів керованого ним товариства.

О.Барвінський, якого М.Грушевський змінив на посаді голови на початку 1897 р., проблеми реформи товариства розумів, за висловом О.Романіва, «на інтуїтивному рівні» [4, с. 100]. Однак, інтуїтивності у справі організаційного зміцнення НТШ було замало. Безумовним позитивом О.Барвінського були його міцні зв'язки у вищих політичних сферах, які він використовував на користь НТШ. Проте йому бракувало потужної уваги до внутрішніх щоденних справ товариства, а згодом заважали сумніви щодо успіху його академізації, які наростали з кінцем політики «нової ери» та збайдужінням уряду Австро-Угорщини до українського питання. Не останню роль у зміні голови відіграло й те, що О.Барвінський не був